

a csodákat törvényeden!” Mire szedelőzködtem, a nap lebukóban volt a Várhegy mögött, a bástyák óriás árnyékujjai beborították Simon rabbi tanítványát, aki szeges botjával a Temura kimeríthetetlen szám- és betűkombinációit rótt a forrás körüli lágy iszapba.

A lenti földművesek, fenti erdőlők messze elkerülték a „domnu inzsynér” házát, még Traján is, kivel szakmabeliek voltak a kecskepásztországban, arra vetődve gyors ügetésre biztatta mekegő népét, jómaga sűrű keresztvetések közepette caplatott tova, nehogy a „nekurát” megrontsa állatait, tejük apadjon vagy elvetéljenek. Azok a félanalfabéta parasztok hogy hogy nem, megsejthették, mi mindennel foglalatoskodik a Várhegy lakója. Épp ez idő tájt bizonyos Heinrich Cornelius Agrippa De occulta philosophia című háromkötetes munkáját böngészte nagy hangon, s annyira beletemetkezett a kölni lovag bölcséletébe, hogy meg se hallotta éhes-szomjas kecskéi keservét. Amint kinyitottam az ól ajtaját, az árvák bős mekegéssel iramodtak el a források felé, cseppet sem méltányolva gazdájuk okkultus fejtegetéseit a dolgok szimpáthiájáról. Az ajtó hasadékein reszkető, éles hang szüremlett kifelé, négyszáz éve holt szöveg támadt fel, kapott szárnyra Gruber úr vértelen ajkairól, felröppenőben betöltve a völgyet, hol éppen oszlani kezdtek a délelőtt gomolyai. A távolodó mekegést mindinkább uralva hangzott a szózat: „Mert evilágon minden természetes erő csakis szám, súly, mérték, összhangzás, mozgás és fény által van, és bennök gyökerezik az alapja mindazoknak a dolgoknak, melyeket látunk.”

Lassan mégiscsak famulusává fogadott. Pedig az arithmomantia meg a többi titkos tudomány, melyek részére nagyon is valóságosak voltak, sőt, idő múltán mindinkább az egyetlen valósággá váltak, kezdetben számomra nem jelentettek egyebet szórakoztató pepecselésnél a számok és a betűk világában. De hovatovább rajtakaptam magam, hogy én sem tudok kibújni amaz bűbájos praktikák s az ódon szövegek ígézte alól.

A kijózanodás reggele álmos-szürke volt és didergető. Már messziről láttam, hogy a kecskék ki-be ugrálnak a felvonóhíd foghíjas pallóin. Odabent iszonyú felfordulással fogadott a mekegő faunok kritikája: felborított, megtaposott, bepiszkolt, szétrágott könyvkupacok, s valahol közöttük félig betemetve, kínokba meredten nézte a semmit Simon rabbi húséges tanítványa. Karjai egymásba kuszáltan lebegtek feje fölött, s hónalja fészkeben két, megmászhatatlanul kéklő, tetovált „S” betű és néhány számjegy kígyózott, végső bizonyosságul a Tannak, miszerint MINDEN SZÁM NEVET ÉS MINDEN NÉV SZÁMOT JELENT.

BALOGH EDGÁR

TÖRTÉNETEK AZ ACÉLTÜKÖRBE

Molter mesterre emlékezve

Az első levélbeli találkozástól a tragikus búcsúsétáig úgy emlékszem Molter Károlyra, mint Erdély titkaiba beavató mesteremre.

Úgy történt, hogy mikor 1935-ben apám szülőföldjére kényszerültem, s a Csehszlovákiában eltelt ifjúkor végeztével férfimunkára Romániában kellett felkészülnöm, már olvastam volt az erdélyi Helikon antológiájában megjelent remek novelláját a gombról, melyet egy ugyancsak Erdélybe vetődött s helyét nem találó fiatal tanár szakított le egy elfogult alispán sujtásos atillájáról. Megragadott a tétel, hogy az ideérkezetteknek, ha sikert

akarnak elérni, be kell illeszkedniök a helybeliek gondolat- és szokásvilágába... Tetszett nekem már a távoból is a bácskai svábból nőtt öntudatos embermagyar, s ha már nekem százsz gyökereken át adatott meg Erdélybe sodródott magyarnak lennem, szívesen vettem, s levelemben ebben az értelemben kerestem fel a marosvásárhelyi tanár-írót. Ki is oktattott, amikor 1937-ben egy parlamentáris magyar ifjúsági összejövetelt kezdeményeztem, hogy maradjak megértően szerény a bírálataimmal, s főleg arra törekedjem, hogy terveim megvalósulásában ne pusztán elképzeléseimre, hanem a „benszülöttekhez” alkalmazkodva itteni erőkhöz csatlakozzam. Hát így is lett. Hosszas viták és tárgyalások után tényleg sor került a Vásárhelyi Találkozóra, s mindnyájan mint egy honi fókuszban Tamási Áron köré tömörülve láttunk neki a fiatalság kisebbségi kábultságából kivezető megmozduláshoz.

Szóval, levélből már ismertük egymást, mire a mindenkori írói göcként, irodalmi szalonként ismert Molter-házban megszállhattam. A Vásárhelyi Találkozó mindenkit összehozott, minden szárnyat, oldalt, irányzatot közös nemzetiségi programra, melynek volt azonban a származási különbségeket feloldó transzvilvanizmusával eleve román—magyar—szász körültekintése is a fenyegető új világháború uszításaival szemben.

Érdekes, milyen éles szemmel vette észre Móricz Zsigmond a Molter-jelképben oly jellegzetesen megnyilvánuló lokálpatriotizmus humánumát. A nacionalista korszellem kitasztított ugyan kalotaszentkirályi tanítóságomból, de Zsiga bácsi éppen ezért bekapcsolt a Kelet Népe szerkesztésébe, s erdélyi anyagot sürgetve rátért Molter Károlyhoz fűződő elvárásaira is. 1940. december 26-án kelt levelében a következőket közli velem: „Molter Károlynak ma írtam, hogy egészségi állapotom miatt nem tudok utazni ezen a télen. Közben megkértem arra, hogy írja meg az erdélyi népek összeházasodásának képét. Magyar—szász, magyar—román, magyar—székely vérségi kapcsolatok át- meg áthálózzák Erdélyt... Nálunk csak a dzsentrí tartja nyilván az össze-vissza rokonságot. Azt hiszem, ezt Molter jól meg tudná csinálni. Írd meg neki, hogy legyen csak bátor és őszinte, s nagy szolgálatot tesz vele a kor tisztázásának. Molter arra kell, hogy a régi generáció is jelen legyen. Írtam neki, hogy te vagy a bizalmi.”

Bartalis János, Kiss Jenő, Nagy István, Kovács György, Asztalos István, Salamon Ernő, Böződi György, Szemlér Ferenc, Veress Pál cikkei mellé így került a Kelet Népebe Molter Károly írása *Erdélyi vérkeveredés* cím alatt. Olyan feszült időben, amikor a különféle egymásra törő nacionalizmusok névelemzése, fajkutatásai, kizárólagosságai fertőzték a közt és szolgálták a kitört világháború vérfürdőjét, a marosvásárhelyi Református Kollégium tanára arra a családias kötésre figyelmeztetett, mely századok óta az Erdélyben együtt élő népeket összefűzi, leszegezve, hogy kisebbségi sorban vérségi elfogultságok helyett nem a származási, hanem „az eszményi magyarság erősödött, ami nem dicsekednivaló, hanem a szükség erénye...” Ez az a kisebbségi humánium, melynek elkötelezettjei vagyunk mindnyájan, akik túl akarjuk élni ma is a faji-nemzetiségi torzsalkodások embertelenségét. Egy 1941. május 24-én kelt újabb levélben Móricz már a Kemény Zsigmond Társaság rendezésében lezajlott estjéről számol be, azzal a kitéttel, hogy Marosvásárhelyt „Molter a fővezér”.

Folytatólag átéltük Molter Károllyal együtt a világháború végét, a Magyar Népi Szövetség tündöklését és bukását, s együtt tanítottunk a Bolyai Egyetemen, amely a román—magyar—szász megértés és tudományos együttműködés szellemi bástyája volt. Közben több tanártársammal együtt börtönbe kerültem a diktatórikus önkény présében, s visszatérve munkahelyemre, 1955-ben öt már nem találtam ott, nyugalomba vonult, s így a magyar egyetem felszámolását nem kellett már átélnie. Rendületlenül írta könyveit. Annál tragikusabbnak éreztem utolsó találkozásunkat Kolozsvárt, ahol a Rákóczi úton fiával, Marosi Péter irodalomkritikussal vagyunk közeli szomszédok. Örömmel üdvözlöttük egymást, karonfogva sétáltunk, s jó félórát élvezhettem soha ki nem fogyó humorát, csipdelőző anekdotáit. Csak akkor döbbsentem meg, amikor bizalmasan megkérdezte tőlem, hogy tulajdonképpen ki is vagyok, hogy hívnak, mert bizony ő már nem ismer meg... Magában még tündökölt, de a világtól már elidegenedett, senki arcára, személyére nem emlékezett.

Ezek a gagaúzok

Amilyen természetes az örömünk, hogy a besszarábiai románság a gorbacsovi reformpolitika lehetőségeivel élve felszabadult a sztálini korszak oroszosító nagyhatalmi nyomása alól, olyan magától értetődő, hogy érdeklődünk az ott élők s a világsajtóban is, nálunk is egyre sűrűbben emlegetett gagaúz nemzeti kisebbség jelentkezése iránt. Ez a ma mintegy 150 000 főnyi etnikai közösség felforrnt öntudattal keresi a maga érvényesülését. Ami a románok és gagaúzok közt ennek következtében támadt nemzetiségi súrlódást illeti, az mindkét fél, a nagy többség és az apró kisebbség jövője szempontjából egyaránt feszélyező, és a haladó Európával szemben félrevezető, veszélyes példa.

Nem először találkozom a kérdéssel. 1957-ben, már visszahelyezve tanári állásomba több évi börtön után, alkalmam volt egy meghívás szerint részt venni román művelődési szakértők, írók, művészek egy közös moldáviai kiszállásában. Egy időre úgy látszott, hogy felenged az orosz nagyhatalmi nyomás, Kisinyovban pompás fogadtatásban részesültünk. Egy tiszteletünkre rendezett sporttelepi fesztivál népi csoportjai közt hálásan fedeztük fel a román hora-táncosokat, voltak ott ukrán és orosz táncosok is, de mindezek közt feltűnést keltett egy számunkra ismeretlen néprajzi jelenség: az egyik csoport színes öltönyökben úgy mozgott, hogy a széles karimájú kalapokról lecsüngő, s a szívárvány minden színében csillogó szalagok a földig érve tánc közben forgó harangoknak tetszettek, ezekben tűntek el a táncosok. Mifélek ezek?

Megmondták: ezek a gagaúzok.

Másnap szerteszéledt a romániai küldöttség, ki ezt, ki amazt az intézményt látogatta meg. Rám a Moldován Akadémia meglátogatása hárult. Egyedmagamra maradva be is állítottam az akadémia elnökéhez. Már vártak. Természetesen románul beszélgettünk, s mert észrevették kiejtésemen, hogy nem vagyok román, s kiderült, hogy a Bolyai Tudományegyetem tanára vagyok, magyar tárgyú kérdésekkel leptek meg. Így arra kértek, magyarázam meg a moldvai és besszarábiai magyar eredetű városnevek (Jászvásár, Kisjenő, Órhely) keletkezésének történetét. Nem fogadtam el az ő magyar honfoglalás előtti Etelköz-elméletüket, s a Kun László király és a krími tatár kán közti kereskedelmi kapcsolatok állomásainak magyaráztam a kezdetileg feltételezhetően magyar katonai és polgári telepek elnevezéseit. Rám került a sor a kérdésben.

Kik voltak azok a harangozó táncosok?

Az akadémiai elnök megnyomott egy gombot, és felkérte szobánkba a gagaúz szakértőt... Jött is, sőt már hozta is az első gagaúz ábécéskönyv kefelelyomatát. Elmondta, hogy miután a gagaúzok száma elérte a százezret, a lenini normák értelmében autonóm területre és saját anyanyelvi iskoláztatásra van joguk, s minderre rövidesen sor kerül. De: kérdésre kérdést! Most ő vetette fel, a gagaúz: mivel magyarázom történelmileg, hogy ez az egyetlen török törzs, amely régóta felvette a keresztény vallást? Nem lévén járatos a kérdésben, mégis annak feltételezésével vágtam ki magam, vajon nem a kunok megkeresztelésekor, a milkói püspökség alapítása idején találkozott-e a törökségnek ez az ága is először a kereszténységgel? Ám bekövetkezett a pusztító tatárjárás, a mai Románia területén volt Kunország megszűnt létezni (mint ismeretes, a kunok tekintélyes része Magyarországra települt át a tatárok elől, emléküket őrzi az alföldi Kunság), de ez nem zárja ki, hogy a kunokkal akkorra már szövetkezett úz töredékek a tatár betörés elől szét nem szóródtak, jórészt a Duna-delta szigetvilágába, ahol idővel görög-ortodox hatás alá kerültek, eljutva részben Erdélybe is, ahol ma is emlékeztet rájuk néhány helynév (Uzon, Úz pataka). Nem tudom, feleletem mennyire volt helyes, a gagaúz akadémiai kutató azonban megelégedetten távozott.

Nos hát, kik is a gagaúzok?

Utánanézttem, ahol csak lehetett, egyben minden forrás egyezik: az úzok egy törzsről

van szó. Az oszmán-török nyelvvel és néppel rokon úzok Keletről jövet a besenyőket nyomták Nyugat felé, majd Moldva felől támadták hol Magyarországot, hol a bizánci császárságot. Őket viszont a nyomukba érkező kunok verték széjjel vagy sorozták be maguk közé. Utóbbiak maradéka a Bulgáriától egészen Besszarábiáig található gagaúz. Neve egy jelzővel ellátva máig is utal úz mivoltára, a névbe foglalt „gaga” törökül madárcsórt jelent, esetleg csattogást. Hogy totemjelről van-e szó, mint a magyar krónikákban „sasok”-nak nevezett besenyők esetében, avagy a csettintés hangjára történik utalás, az nyitott. Mindenesetre nyelvészek dolga, hogy felmérjék a megegyezéseket vagy különbségeket a kipcsak ághoz tartozó besenyők és kunok, avagy az úz ági oszmán-törökök és gagaúzok nyelve között.

Még a zsilavai börtönben összekerültem egy török cukorkaárussal, persze azonnal kezdtem tőle törökül tanulni, de hetek múlva valaki arra intett, hogy vigyázzak, ez a török nem török, hanem gagaúz, s tőle ugyan hiába próbálok helyesen törökül tudni... Különben is, a foglyok sűrű cserélgetése során el is szakadtunk egymástól, de én otthon maradt kisebbik fiamra, Andrisra gondolva máig megjegyeztem a cukorkaárustól tanultat: *enim kücsük usakom*, vagyis én kis fiam. Hogy ez törökül van-e vagy gagaúz, azt már nem tudhatom.

Egy író társam jó húsz évvel az én akadémiai párbeszédeim után történetesen ott járt, ahol ma Dél-Besszarábiában a gagaúzok jogaikért küzdenek, s meglátogatott egy iskolát abban a reményben, hogy ott a részemről bejósolt kulturális autonómiával vagy legalábbis gagaúz elemi iskolával találkozik. Meglepetésére orosz iskolát talált, a gagaúz gyermekek éppen csak néhány dalt tudtak anyanyelvükön neki elénekelni. Szóval a jégolvadásból nem lett semmi, a posztsztalinista rendszer visszafagyasztotta nem csak a moldován-román, de a gagaúz oktatást is a birodalmi centralizálás megkövetelte oroszosításra! Attól függetlenül, hogy a kolozsvári telefonkönyvben felfedeztem egy Ecaterina Gagauz nevű telefon-előfizetőt, viharos napjainkig a szóval, fogalommal, népiességgel nem találkoztam. Vajon megtalálják-e a magukra ébredő gagaúzok kívánt számításait és reális lehetőségeiket? Ma igazán nem az 1940-ben Reni városában rájuk zúdult sortűz véres emlékéből kell kiindulniuk, hanem a korszerű testvéri találkozás, az egyenlőségen alapuló megegyezés történelmi eshetőségéből. Aggódok értük, s úgy szeretném, hogy a román többséggel és az ott lakó más nemzetiségűekkel közösen találják meg önmegvalósításaikat, úgy, ahogyan mi is Erdélyben erre törekszünk.

Sajnos, eddig nem hallottam még semmiféle megnyugtató tárgyalásról és egymásra találásról. Hinni szeretném, hogy sem egy régimódi román türelmetlenségtől, sem egy oroszosító visszarendezéstől nincs már mit tartaniuk, s Besszarábia összlakosságának testvéri demokráciája végül rávezeti őket is az Európa-ház felé vezető útra.

Mózsit igazolni kell

Igaz vagy már nem is igaz, történeteim acéltükre csak nem vakul meg. Itt van egy Mózes-kaland Németországából, kolozsvári bonyodalmakkal, s ez olyan bizarr, olyan hihetetlen és korszerűtlen, hogy nem győzöm tovább rejtegetni. Nyelvész barátom, történetesen Mózes és unitárius, váratlanul meglátogatott, s gondját próbálta megosztani velem. Fia, keresztnévén ugyancsak Mózes, előbb Magyarországra vándorolt Erdélyből, aztán itt sem találta helyét, s tovább sodródott családjával együtt Németországba. Ott várta a baj. Nem adták meg a letelepedési engedélyt, mert Mózesnek hívják, így tehát feltételezhetően zsidó, s mert nem is tud vagy nem jól tud németül, Németország nem fogadhatja be.

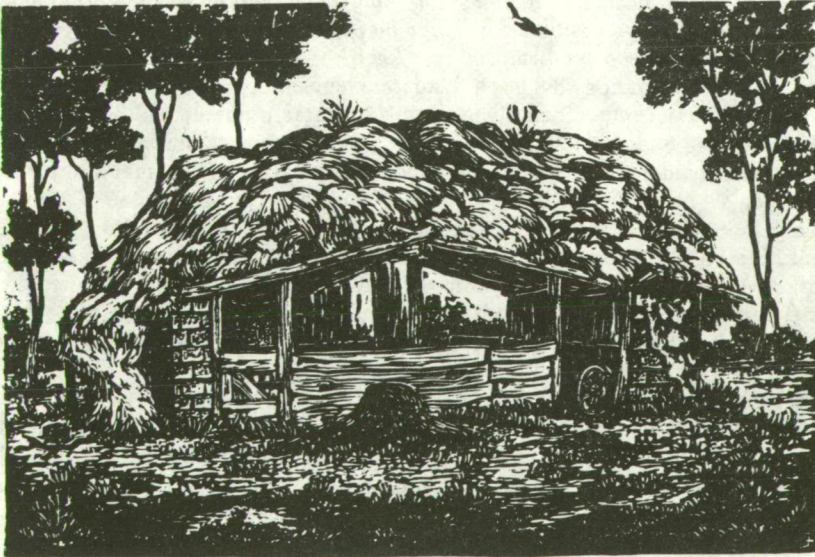
Itt megáll az emberi ész.

És ha zsidó volna? Igen ám, de ahogy szerre kiderült, van valahol valami megállapodás

vagy legalábbis kölcsönös udvariasság Izrael és a németek között, hogy csakis német anyanyelvű zsidó bevándorlók telepedhetnek le Németországban, az ebbe a kategóriába nem tartozók menjenek csak Izraelbe, ott a helyük... No mármost mi legyen az ifjabb Mózsival? Egy ugyancsak ósdi megoldás jutott eszébe az öreg Mózsinak. Együtt végeztük a tisztí iskolát Désen Nagy Jenő — a később antifasiszta magatartása miatt a nyilasuralom idején kivégzett alezredes — parancsnoksága alatt, s én, mint egykori bajtárs, igazoljam őt tanúk előtt, hogy csak nagyszülőikig bezárólag keresztény származásúból válhattunk hadapródörmesterekké... Megdöbbenő kísértés a múltból. Akkor nem is volt könnyű Nagyszebenből egy országhatáron át saját, éppenséggel evangélikus őseim keresztleveleit beszerezni — hát nem hihetetlen, hogy ifjabb Mózsit még mindig ilyesmiért nyaggatják? Öreg katonatársam elhurcolt az evangélikus egyházi irodába, még egy volt katonatársunkat is magunkkal vittük, s megszületett — mikor? úgy az 1980-as évek közepén — megismétlése a rég elfelejtett származási igazolásnak, tanúkkal hitelesítve, hogy a zászlósként annak idején leszerelt öreg Mózsi nem lehetett zsidó!

Igen ám, de ez a kolozsvári evangélikus egyház részéről német nyelven kiadott agyafúrt igazolás sem ért semmit odakünn. Kétségbeesve írta az odarekedt ifjú Mózsi, hogy újabb igazolást küldjünk, bebizonyítva, hogy a „Mózes” név Erdélyben „őskeresztények” közt is gyakori. Hát jó, elővettük a lófő-sarj Székely Mózes fejedelmet, Berde Mózsza 1848-as erdélyi kormánybiztosát és Gaál Mózsit, a baróti nagy mesemondót. Mozgott történész, irodalmár, hogy kimutassa, lehetett nálunk nem zsidó is Mózsi. Gondoltuk, ez most már elég lehet Bonnban is, Tel-Avivnak is, hogy ne essék többé kifogás alá az eset.

Közben forgott az idő. Az öreg Mózsi meghalt, Házsongárd áldott földjébe temettük, az ifjú Mózsi pedig megtanult annyira németül, hogy most már akár tényleg befogadható zsidó is lehetne Németországban. Most hallom, hogy ifjabb Mózsiék hazakészülnek Kolozsvárra. Csak ha visszatelepedtek, tudhatom meg, mi is lett, s lett-e egyáltalán fogantatja a mi furcsa közbelépésünknek ebben a bolond világban.

IMRE LAJOS: NYÁRI ÓL